УДК 343.156
DOI https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-6/44

ОСОБЛИВОСТІ РОЗГЛЯДУ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕНЬ В АПЕЛЯЦІЙНІЙ ІНСТАНЦІЇ

PROBLEMOUS ISSUES IN THE CONSIDERATION OF CRIMINAL PROCEEDINGS IN THE APPEAL COURT

Короїд Ю.М., аспірант кафедри кримінально-виконавчого та кримінального права
Пенітенціарна академія України,
суддя у відставці
Чернігівський апеляційний суд

Доступ до суду є невід'ємним складником права на справедливий судовий розгляд та принципу верховенства права і повніше охоплює основні ідеї вказаної засади.

Одним із найвагоміших аспектів організації судоустрою та здійснення судочинства є забезпечення права людини на звернення до суду з дотриманням усіх гарантій та прав, що загалом забезпечує право на справедливий судовий розгляд. Право на оскарження судового рішення також відноситься до основоположних прав громадян в кримінальному процесі.

Важливою умовою забезпечення швидкого, повного та неупередженого судового розгляду є передбачена кримінальним процесуальним законом можливість перевірки законності та обґрунтованості судових рішень судами вищих інстанцій.

Апеляція вважається однією з класичних форм оскарження судових рішень, притаманних континентальній моделі судочинства. Її необхідність, як правило, пов'язують з існуванням принципу – зацікавлені учасники процесу мають право на перегляд справи у вищій судовій інстанції.

Апеляційне провадження є окремою стадією кримінального процесу, яка суттєво відрізняється від судового провадження в суді першої інстанції та касаційного провадження і перш за все процедурою судового розгляду.

Так, на відміну від процедури судового розгляду в суді першої інстанції, судовий розгляд в апеляційній інстанції здійснюється з урахуванням певних обмежень, які встановлені кримінальним процесуальним законодавством і перш за все полягає в перевірці доводів апеляційної скарги з урахуванням тих доказів, які вже були досліджені судом першої інстанції і в переважній більшості повторно не досліджуються. Фактично апеляційній розгляд відбувається в скороченому варіанті.

Але при цьому, чинний Кримінальний процесуальний кодекс України не в повній мірі регулює процедуру розгляду кримінальних проваджень в суді апеляційної інстанції, тому на даній стадії кримінального процесу виникає ряд проблемних питань.

Ключові слова: кримінальний процес, доступ до правосуддя, апеляційне провадження, апелянт, ухвала суду, вирок, апеляційна скарга, апеляційна інстанція, судовий розгляд.

Access to court is an integral part of the right to a fair trial and the rule of law and more fully covers the main ideas of this principle

One of the most important aspects of the organization of the judiciary and the conduct of court proceedings is to ensure the right of a person to go to court in compliance with all guarantees and rights, which would generally ensure the right to a fair trial. The right to appeal a court decision is also one of the fundamental rights of citizens in criminal proceedings.

An important condition for ensuring a speedy, complete and impartial trial is the possibility of reviewing the legality and validity of court decisions by higher courts, as provided for by the criminal procedure law.

Appeals are considered to be one of the classic forms of appealing court decisions inherent in the continental model of justice. Its necessity is usually associated with the existence of the principle that interested parties to the process have the right to review the case in a higher court.

Appellate proceedings are a separate stage of criminal proceedings, which differs significantly from the trial in the court of first instance and cassation proceedings and, above all, from the trial procedure.

Thus, unlike the trial procedure of the court of first instance, the trial in the appellate instance is subject to certain restrictions established by the criminal procedural law and primarily consists in verifying the arguments of the appeal, taking into account the evidence that has already been examined by the court of first instance and is not re-examined in the vast majority of cases. In fact, the appellate proceedings are conducted in a shortened version.

At the same time, the current Criminal Procedure Code of Ukraine does not fully regulate the procedure for consideration of criminal proceedings in the court of appeal, so a number of problematic issues arise at this stage of the criminal process.

Key words: criminal procedure, access to justice, appellate proceedings, appellant, court ruling, sentence, appeal, appellate instance, trial.

Стадія апеляційного розгляду є однією з найважливіших стадій кримінального процесу, оскільки саме з даною стадію кримінальне процесуальне законодавство пов'язує набрання рішення суду першої інстанції законної сили і виконання цього рішення.

Відповідно до положень ст. 532 КПК України вирок або ухвала суду першої інстанції, ухвала слідчого судді, якщо інше не передбачено цим Кодексом, набирає законної сили після закінчення строку подання апеляційної скарги, встановленого цим Кодексом, якщо таку скаргу не було подано. У разі подання апеляційної скарги судове рішення, якщо його не скасовано, набирає законної сили після ухвалення рішення судом апеляційної інстанції [1].

Провадження в суді апеляційної інстанції складається з декількох стадій: вирішення питання про відкриття апеляційного провадження, підготовка до апеляційного розгляду, апеляційний розгляд та винесення рішення судом апеляційної інстанції.

Безпосередньо апеляційний розгляд має свої особливості та відмінності від судового розгляд першої інстанції, починаючи із складу суду.

Так, якщо в суді першої інстанції кримінальне провадження здійснюється суддею одноособово, а у виключних випадках колегією у складі трьох суддів, то кримінальне провадження в апеляційному порядку здійснюється колегіально судом у складі не менше трьох суддів. Участь присяжних у розгляді кримінальних проваджень в суді апеляційної інстанції не передбачена.

Чинним кримінальним процесуальним законодавством не передбачено обмеження граничним строком перегляд вироків та ухвал суду першої інстанції. Тому діє загальне правило, встановлене ст. 28 КПК України, що апеляційний розгляд має бути проведений в розумні строки.

Як і для судового розгляду першої інстанції, критеріями для визначення розумності строків розгляду в суді апеляційної інстанції є: складність кримінального провадження, яка визначається з урахуванням кількості підозрю-

ваних, обвинувачуваних та кримінальних правопорушень, щодо яких здійснюється провадження, обсягу й специфіки процесуальних дій, необхідних для здійснення досудового розслідування тощо; поведінка учасників кримінального провадження; спосіб здійснення слідчим, прокурором і судом своїх повноважень тощо.

Однією з основних особливостей апеляційного розгляду, визначених в КПК України, є встановлення меж перегляду судом апеляційної інстанції.

Відповідно до ст. 404 КПК України суд апеляційної інстанції переглядає судові рішення суду першої інстанції в межах апеляційної скарги.

Виходячи з меж апеляційного розгляду, має свої відмінності і процедура апеляційного розгляду. Так, якщо апеляційний суд досліджує докази у провадженні, то розгляд в суді апеляційної інстанції відбувається за загальними правилами судового розгляду, а якщо не досліджується, то в скороченому вигляді.

Питання меж перегляду судових рішень судом апеляційної інстанції широко висвітлювалось в науковій літературі, з цього приводу висловлювались велика кількість відомих науковців та юристів- практиків, точились дискусії і єдиної думки з цього приводу не має.

Так, Бобечко Н.Р. вважає, що суд апеляційної інстанції переглядає судові рішення в межах апеляційної скарги, що є загальним правилом, у якому проявляється відома максима − «nee eat judex ultra petita partium» («суддя не може вийти за межі вимог сторін») [2, с. 204–205].

В той же час, Кіцен Н.В. вважає, що суд апеляційної інстанції сам повинен визначати межі апеляційного розгляду й мати змогу вийти за ці межі, якщо у результаті розгляду кримінального провадження, він дійде висновку, що є підстави для прийняття рішення на користь засудженого чи виправданого, і цим не погіршується їх становище, оскільки такий підхід «відповідає принципу справедливості» [3, с. 11].

Слід зазначити, що в КПК України 1960 року також були передбачені межі апеляційного перегляду, які мали назву «обсяг перевірки справи апеляційним судом». Зокрема, згідно ст. 365 КПК України вирок, ухвала чи постанова суду першої інстанції перевіряється апеляційним судом в межах апеляції.

При цьому, ст. 358 КПК України 1960 року було передбачено право апеляційного суду проводити судове слідство і визначати його обсяг.

Тобто, КПК України 1960 року з одного боку визначав межі апеляційного розгляду, а з іншого надавав право апеляційному суду фактично на свій розсуд розширювати ці межі.

Діючий КПК України чіткіше встановив межі апеляційного перегляду, але при цьому ряд питань залишилось не врегульованим, внаслідок чого суди апеляційної інстанції певною мірою змушені самостійно визначати такі межі.

Встановлення меж апеляційного розгляду є доцільним як з точки зору врегулювання навантаження судів апеляційної інстанції так і з точки зору економії процесуального часу перегляду рішень судів першої інстанції. Якщо апелянт погоджується з суттю обвинувачення, обсягом доказів, дослідженими судом першої інстанції, прийнятими процесуальними рішеннями тощо, то перевіряти їх в апеляційній інстанції немає потреби.

Разом з тим, кримінальним процесуальним законодавством не визначено чи повинен суд апеляційної інстанції перевіряти дотримання судом першої інстанції загальних засад кримінального судочинства, якщо про це не ставиться питання в апеляційній скарзі. Наприклад, дотримання права на захист, гласність і відкритість судового провадження та його повне фіксування технічними засобами тощо.

Частиною 2 ст. 404 КПК України надано право суду апеляційної інстанції виходити за межі апеляційної скарги, однак за умови, що це не погіршує становище обвинуваченого, тобто якщо це не вплине на збільшення обсягу обвинувачення, або призначення більш суворого покарання тощо.

В ряді випадків оцінка погіршення становища обвинуваченого при винесенні судового рішення є досить суб'єктивною, особливо у випадках, коли суд апеляційної інстанції скасовує рішення суду першої інстанції та призначає новий судовий розгляд за відсутності апеляційної скарги обвинуваченого.

Характерним прикладом є ухвала Івано-Франківського апеляційного суду від 07.09.2020 року (провадження № 11-кп/4808/247/20), якою апеляційну скаргу прокурора задоволено частково, а вирок Снятинського районного суду від 13 березня 2020 року скасовано та призначено новий розгляд в суді першої інстанції.

У апеляційній скарзі прокурор не оспорюючи правильність кваліфікації та доведеність вини обвинуваченого, вважав оскаржуваний вирок незаконним та таким, що підлягає скасуванню з підстав невідповідності призначеного судом покарання ступеню тяжкості кримінального правопорушення та особі обвинуваченого внаслідок м`якості.

Підставою для скасування вироку стало недотримання судом положень ч. 3, 4 ст. 349 КПК і відповідно права на захист обвинуваченого.

Аргументуючи таке рішення апеляційний суд зазначив, що не дивлячись на відсутність в апеляційній скарзі прокурора доводів щодо порушень суду першої інстанції ст. 349 КПК , апеляційний суд вважає за необхідне вийти за межі доводів апеляційної скарги, а також вважає, що недотримання судом першої інстанції вимог ст. 349 КПК призвело до однобічності та неповноти судового слідства, не дослідження таких обставин, з`ясування яких може мати суттєве значення для правильного і всебічного розгляду справи [4].

Ухвалою Одеського апеляційного суду від 14.05.2021 року апеляційну скаргу прокурора задоволено частково, а вирок Київського районного суду м. Одеси від 24.09.2020 року скасовано та призначено новий розгляд в суді першої інстанції з підстав недотримання вимог ст. 349 КПК України [5].

У даному кримінальному провадженні прокурор також ставив в апеляційній скарзі питання про призначення обвинуваченому більш суворої міри покарання, однак апеляційний суд вирішив вийти за межі апеляційної скарги і виніс інше рішення ніж те, про яке ставилось питання в апеляційній скарзі.

Саме тому є доцільним внесення до КПК України положення щодо надання апеляційному суду права виходити за межі обвинувачення в разі недотримання під час досудового розслідування або судом першої інстанції основоположних норм кримінального процесуального законодавства, оскільки суд апеляційної інстанції має реагувати на виявлені істотні порушення вимог кримінального процесуального закону незалежно від того чи вказані вони в апеляційних скаргах.

На відміну від положень КПК України 1960 року, коли суди апеляційної інстанції були наділені правом проводити судове слідство і визначати його обсяг за власною ініціативою, діючий КПК визначив повноваження апеляційного суду на дослідження обставин провадження за наявності певних умов.

Частиною 3 ст. 404 КПК України визначено обов'язок та право апеляційного суду повторно дослідити обставини провадження. Обов'язок дослідити обставини виникає за умов: 1) наявності клопотання учасників судового провадження про дослідження таких доказів; 2) якщо вони досліджені судом першої інстанції не повністю або з порушеннями. Право на повторне дослідження доказів виникає за умови: 1) що вони не досліджувалися судом першої інстанції; 2) якщо про дослідження таких доказів

учасники судового провадження заявляли клопотання під час розгляду в суді першої інстанції або якщо вони стали відомі після ухвалення судового рішення, що оскаржується.

Можливість лише в окремих випадках повторно досліджувати обставини справи судом апеляційної інстанції відрізняє апеляційний розгляд справи від розгляду справи судом першої інстанції, який зобов'язаний досліджувати всі заявлені сторонами докази.

Є слушною думка деяких науковців, що апеляційний суд не повинен заміняти суд першої інстанції щодо проведення судового слідства в повному обсязі. Так, В.І. Маринів зазначив, що судовий розгляд у суді апеляційної інстанції не повинен дублювати дослідження доказів, яке проводилося у суді першої інстанції. Він має здійснюватися в обсязі, який є достатнім і необхідним для перевірки законності та обґрунтованості вироків або ухвал, з урахуванням доводів і вимог, наведених у апеляційній скарзі [6, с. 244].

Однак, положення частини третьої ст. 404 КПК України є досить суперечливі.

Науковці висловлювали різні думки щодо того, що суд апеляційної інстанції має право дослідити докази тільки за наявності клопотань учасників судового провадження.

При цьому, в основному підтримувалася позиція про клопотання як умову повторного дослідження обставин, встановлених під час кримінального провадження, за умови, що вони досліджені судом першої інстанції не повністю або з порушеннями, та можливості дослідити докази, які не досліджувалися судом першої інстанції.

Зокрема, Р. Куйбіда зазначив, що повторне дослідження доказів проводиться за клопотанням, нові докази може бути досліджено також за клопотанням учасника судового провадження [7, с. 728].

Однак, ряд науковців висловлюють думку і щодо права апеляційного суду досліджувати докази навіть без наявності клопотань. Так, Ківалов С.В., Кравченко С.М. зазначають, що якщо апеляційний суд при перевірці кримінального провадження в порядку апеляційної процедури вбачає можливу відсутність достатніх доказів для доведення винуватості засудженої особи в обсязі пред'явленого обвинувачення або вбачає можливість поліпшення становища такої особи в інший спосіб, він повинен за власною ініціативою безпосередньо дослідити необхідні докази, адже до цього спонукають завдання кримінального провадження та необхідність дотримання інших його засад, зокрема верховенства права, презумпції невинуватості й забезпечення доведеності винуватості [8, с. 647].

Дана позиція повністю узгоджується з позицією ККС ВС, який в аспекті безпосередності дослідження доказів, неодноразово висловлював позицію, що, виходячи з такої засади кримінального провадження, як безпосередність дослідження доказів (п. 16 ч. 1 ст. 7, ст. 23 КПК України), апеляційний суд не вправі давати доказам іншу оцінку, ніж та, яку дав суд першої інстанції, якщо доказів, наданих сторонами обвинувачення й захисту, не було безпосередньо досліджено під час апеляційного перегляду кримінального провадження. Відповідно він повинен за власною ініціативою безпосередньо дослідити необхідні докази, адже до цього спонукають завдання кримінального судочинства [8].

Щодо звернення з клопотанням про дослідження доказів, то згідно ст. 404 КПК України таким правом наділені всі учасники судового провадження, але не визначено чи може таке клопотання подавати учасник провадження, який не подавав апеляційну скаргу.

Є неоднозначною судова практика і щодо того, на якій стадії апеляційного розгляду сторони мають право заявляти такі клопотання.

Так, ст. 396 КПК передбачено, зокрема, що апеляційна скарга має містити клопотання особи про дослідження доказів, та в ст. 401 КПК закріплено, що суддя-доповідач під час підготовки до судового розгляду, зокрема, вирішує інші клопотання.

Тому, з даних положень законодавства вбачається, що клопотання про повторне дослідження доказів може бути заявлено стороною лише на стадії подання апеляційної скарги.

Проте, по-перше ст. 404 КПК України не визначено, що тільки апелянт може подавати таке клопотання, а по-друге стадія подання апеляційної скарги і підготовки до судового розгляду не передбачає перевірки обставин, які досліджені в суді першої інстанції. В той же час ч. 3 ст. 404 КПК України визначає обов'язок повторно дослідити обставини, якщо вони досліджені неповністю або з порушеннями, що фактично передбачає перевірку всіх обставин.

Аналіз судової практики свідчить, що саме на стадії судового розгляду в суді апеляційної інстанції заявляються та вирішуються клопотання про повторне дослідження обставин справи.

Якщо вести мову про право суду апеляційної інстанції дослідити докази, які не досліджувалися судом першої інстанції, то це питання може бути вирішено під час підготовки до апеляційного розгляду.

Що стосується обов'язку суду апеляційної інстанції повторно дослідити обставини, встановлені під час кримінального провадження, за умови, що вони досліджені судом першої інстанції неповністю або з порушеннями, то на стадії підготовки справи до апеляційного розгляду суддя доповідач не наділений правом перевіряти обставини на предмет повноти їх дослідження та законності. Тому це клопотання може бути вирішено тільки під час апеляційного розгляду.

Загалом, суди апеляційної інстанції в переважній більшості перевіряють доводи апеляційної скарги не обмежуючись положеннями ст. 404 КПК України, оскільки безпосередність дослідження доказів судом є вихідною ідеєю кримінального провадження на всіх стадіях судового провадження – як під час провадження у суді першої інстанції, так і провадження з перегляду судових рішень.

Однак, в даному випадку завжди будуть виникати питання щодо дотримання принципу рівності сторін, оскільки досліджуючи докази за відсутності відповідного клопотання сторони, апеляційний суд фактично проявляє власну ініціативу, порушуючи іншу засаду кримінального провадження – змагальність сторін та свободу в поданні ними доказів суду і в доведенні перед судом їх переконливості.

Що стосується процедури апеляційного розгляду, то частиною 1 ст. 405 КПК України визначено, що апеляційний розгляд здійснюється згідно з правилами судового розгляду в суді першої інстанції з урахуванням особливостей, передбачених цією главою.

Проте, на практиці судовий розгляд в суді першої інстанції і судовий розгляд в суді апеляційної інстанції має суттєві відмінності, які пов'язані саме з особливостями глави 31 КПК України з урахуванням меж апеляційного перегляду, безпосередності дослідження доказів і рішень, які можуть прийматися судами апеляційної інстанції.

Після виконання дій, передбачених статтями 342–345 цього Кодексу, тобто дій пов'язаних з відкриттям судового засідання і вирішенням клопотань, суддя-доповідач у необхідному обсязі доповідає зміст оскарженого судового рішення, доводи учасників судового провадження, викладені в апеляційних скаргах та запереченнях, і з'ясовує, чи підтримують свої апеляційні скарги особи, які їх подали.

Після чого надається можливість сторонам висловити свої доводи. Для висловлення доводів, а також у судових дебатах першій надається слово особі, яка подала апеляційну скаргу. Якщо апеляційні скарги подали обидві сторони кримінального провадження, першим вислов-

лює доводи обвинувачений. Після цього слово надається іншим учасникам судового провадження.

Якщо апеляційний суд не досліджує докази безпосередньо, то після висловлення доводів, проводяться судові дебати.

Перед виходом суду до нарадчої кімнати для ухвалення судового рішення щодо законності та обґрунтованості вироку суду першої інстанції, обвинуваченому, який брав участь в апеляційному розгляді, надається останнє слово.

Таким чином, за правилами судового розгляду в суді першої інстанції відбувається тільки відкриття судового засідання, судові дебати та останнє слово обвинуваченого. Також, за цими правилами відбувається і дослідження доказів, якщо про це клопочуть сторони.

Крім того, відповідно до ч. 4 ст. 405 КПК України неприбуття сторін або інших учасників кримінального провадження не перешкоджає проведенню розгляду, якщо такі особи були належним чином повідомлені про дату, час і місце апеляційного розгляду та не повідомили про поважні причини свого неприбуття.

Враховуючи вказані положення законодавства, апеляційний розгляд в переважній більшості є менш тривалим за процесуальним часом і досить часто відбувається без участі сторін. Тому, дуже важливе значення в апеляційному перегляді рішень судів першої інстанції належить саме підготовці до апеляційного розгляду.

Визначення такої процедури судового розгляду є слушним, оскільки під час апеляційного розгляду основна увага приділяється перегляду рішень судів першої інстанції на підставі зібраних матеріалів провадження, а не безпосередності дослідження доказів.

Крім можливості проводити апеляційний розгляд за відсутності сторін кримінального провадження у випадках, визначених ч. 4 ст. 405 КПК України, ще однією відмінністю апеляційного розгляду від розгляду в суді першої інстанції є можливість проводити письмове апеляційне провадження, якщо всі учасники судового провадження заявили клопотання про здійснення провадження за їх відсутності.

Проведення письмового апеляційного провадження свідчить про те, що метою апеляційного судового розгляду є лише перевірка рішень суду першої інстанції, що в окремих випадках можливо без виклику сторін в судове засідання та відбувається на підставі апеляційних скарг разом із матеріалами кримінального провадження, які надаються суду апеляційної інстанції.

Введення положення про письмове апеляційне провадження є цілком обґрунтованим, оскільки економить процесуальний час судового розгляду і при цьому не порушує права сторін кримінального провадження.

При цьому, доцільно розширити повноваження апеляційного суду щодо письмового провадження, зокрема, надати можливість проведення такого провадження в разі неявки сторін, навіть без їх клопотань, в разі якщо сторони належним чином повідомлені про час та місце апеляційного розгляду.

Стадія апеляційного оскарження має виключне значення, адже дає змогу не допустити незаконного або ж необґрунтованого засудження обвинуваченого, виступає додатковою гарантією справедливості рішення місцевого суду, а також сприяє захисту прав та інтересів потерпілого, цивільного позивача та інших учасників провадження. Отже, саме апеляція виступає тим своєрідним інструментом завдяки якому, рішення суду, що приймалося з допущенням значної кількості помилок, не набере своєї законної сили та не буде допущене до виконання.

Саме тому процедура апеляційного розгляду повинна бути чітко визначена в кримінальному процесуальному законодавстві з метою забезпечення принципу повноти та всебічності судового розгляду і дотримання прав та законних інтересів всіх учасників кримінального провадження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс України від 13.04.2012 р. № 3902-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua /laws/show/4651-17#Text (дата звернення 08.06.2025).

2. Бобечко Н.Р. Апеляційне та касаційне провадження у кримінальному судочинстві України: дис. докт. юрид. наук: 12.00.09 / Львів. нац. ун т імені Івана Франка. Львів, 2016. 498 с.

3. Кіцен Н. В. Загальні умови перевірки вироків, постанов, ухвал суду, які не набрали законної сили: автореф. дис. кан. юрид. наук: 12.00.09. / Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса, 2011. 20 с.

4. Ухвала Івано-Франківського апеляційного суду від 07.09.2020 року (провадження № 11-кп/4808/247/20, справа №351/2785/19) [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://reyestr.court.gov.ua/Review/ 91455452.

5. Ухвала Одеського апеляційного суду від 14.05.2021 року (провадження № 11-кп/813/844/21, справа № 947/24992/19) [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https:// https://reyestr.court.gov.ua/ Review/ 96955729

6. Маринів В.І. Окремі питання доказування в апеляційному провадженні за новим Кримінальним процесуальним кодексом України / В.І. Маринів // Докази і доказування за новим Кримінальним процесуальним кодексом України. – Харків : Видавець Строков Д.В., 2013. – С. 243–245.

7. Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року / за ред. О. А. Банчука, Р. О. Куйбіди, М. І. Хавронюка. Харків : Фактор, 2013. 1072 с.

8. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України / за ред. С. В. Ківалова та С. І. Кравченка. Одеса: Фенікс, 2020. 924с.

9. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 22.03.2018 : справа № 207/ 4103/14-к, провадження № 51-1037 км 18 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/72970351